

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας

Ενότητα 5: Σκοτεινοί αιώνες

Ελένη Καραντζόλα

Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

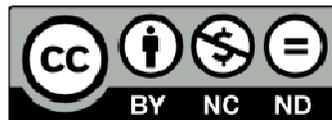
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας

ΔΙΑΛΕΞΗ 5

<ΣΚΟΤΕΙΝΟΪ ΑΙΩΝΕΣ>

Ιστορικό πλαίσιο

- ❑ Οι Σκοτεινοί Αιώνες (1200-750 π.Χ.) ξεκινούν με την κατάρρευση των μυκηναϊκών κέντρων στον ελληνικό χώρο.
- ❑ Η κατάρρευση του Μυκηναϊκού Κόσμου είναι από μόνη της ένα μυστήριο. Χάνονται τα αρχιτεκτονικά και πολιτιστικά επιτεύγματα, μηδενίζονται οι εμπορικές συναλλαγές και η θαλάσσια κυριαρχία των Μυκηναίων στο Αιγαίο.
- ❑ Γενικά, οι γνώσεις μας για εκείνη την περίοδο είναι ελάχιστες.
- ❑ Με την παρακμή του μυκηναϊκού πολιτισμού, η τέχνη της γραφής περιορίστηκε. Με την κατάρρευση των κέντρων εξουσίας και του θαλάσσιου εμπορίου, δεν υπήρχε λόγος καταγραφής λογιστικών κειμένων...

---

750 – 500 π.Χ.

ΑΡΧΑΪΚΗ ΕΠΟΧΗ

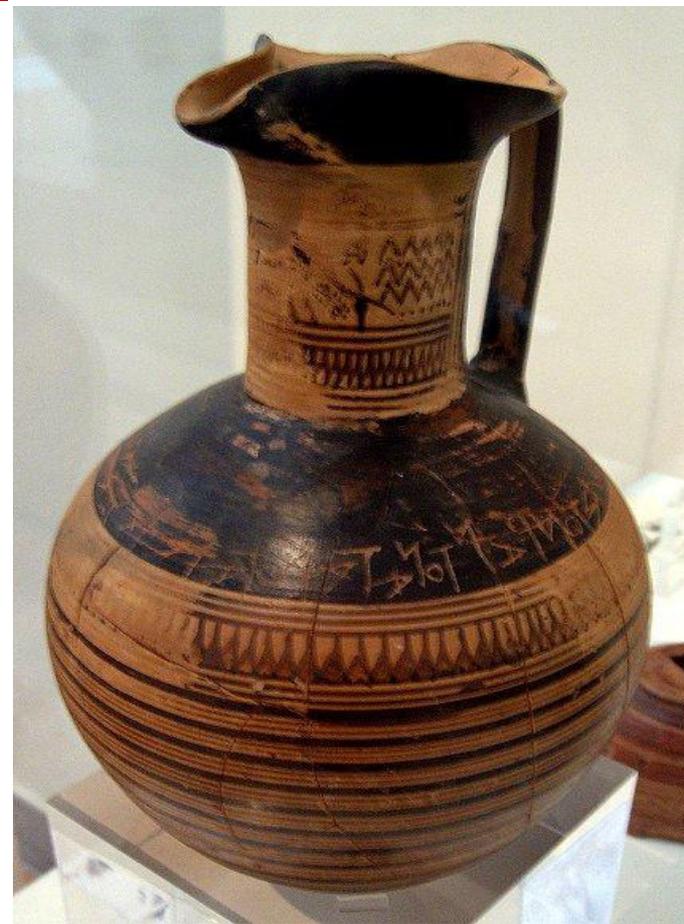
Εισαγωγή του αλφαβήτου

- Η οينوχόη του Διπύλου (Κεραμεικός, 740-720 π.Χ.)

ΗΟΣΝΥΝΟΡΧΕΣΤΟΝΠΑΝΤΟΝΑΤΑ
ΛΟΤΑΤΑΠΑΙΖΕΙΤΟΤΟΔΕΚΛΜΙΝ

ὄς νῦν | ὄρχη|στῶν πάν|των
ἄτα|λώτατα | παίζει τῷ τόδε ...

«την κανάτα αυτή θα την πάρει ο
χορευτής που θα χορέψει πιο
χαριτωμένα».

Handwritten Greek text: *ΑΚΕΡΑΙΑ*

Handwritten Greek text: *ΒΟΖΥΧΙΟ ΒΚΕΣΤΟΥ*

Handwritten Greek text: *ΑΡΤΑΡΧΑ*

Οινοχόη Διπύλου

(συνέχεια)

❑ Το ποτήρι του Νέστορος (Πιθηκούσαι, τελευταίο τέταρτο 8^{ου} αι. π.Χ.

ΝΕΣΤΟΡΟΣ ...: ΕΥΠΟΤΟΝ: ΠΟΤΕΡΙΟΝ

ΗΟΣΔΑΤΟΔΕΠΙΕΣΙ: ΠΟΤΕΡΙ ...: ΑΥΤΙΚΑΚΕΝΟΝ

ΗΙΜΕΡΟΣΗΑΙΡΕΣΕΙ: ΚΑΛΛΙΣΤΕΦΑΝΟ: ΑΦΡΟΔΙΤΕΣ

Νέστορος [εἰμί] εὔποτ[ον] ποτήριο[ν].

ὃς δ' ἂν τοῦδε π[ίησι] ποτηρί[ου] αὐτίκα κῆνον

ἴμερ[ος αἶρ]ήσει καλλιστ[εφάν]ου Ἀφροδίτης.

«Εἶμαι το καλόπιτο ποτήρι του Νέστωρα

Ὅποιος, λοιπόν, πει από το ποτήρι αυτό αμέσως θα τον κυριεύσει

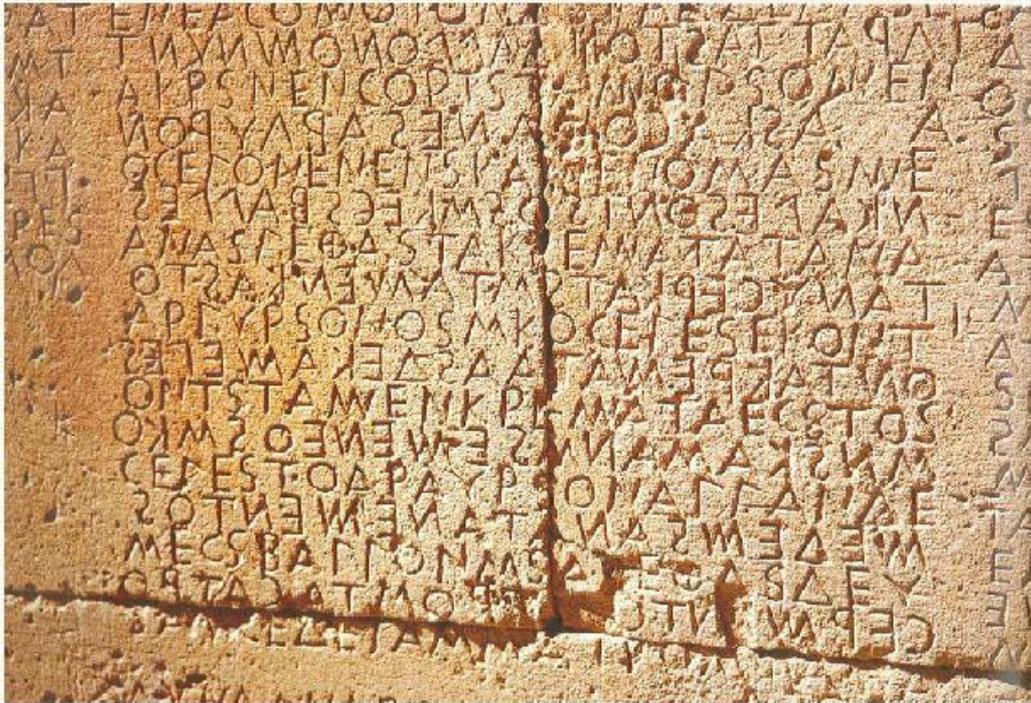
Ὁ πόθος της ομορφοστεφανωμένης Ἀφροδίτης»

Κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις

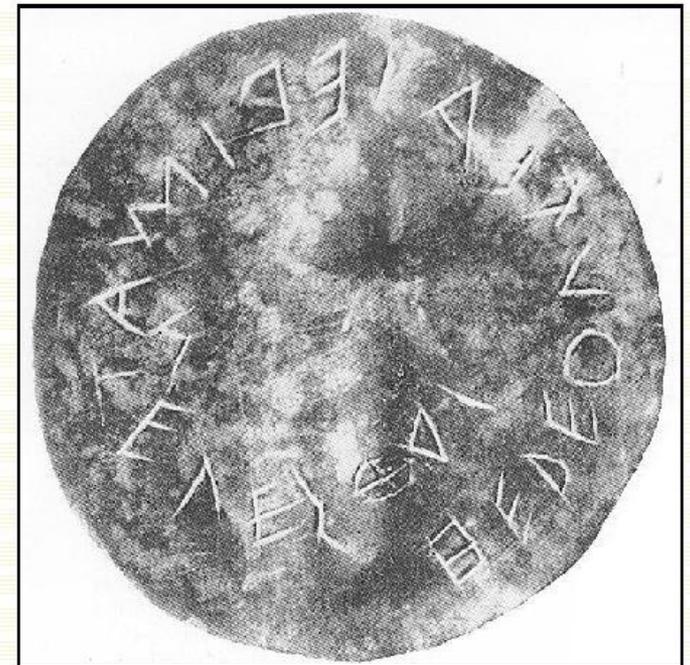

- Ιστορικός χαρακτήρας της ποίησης (ΗΣίοδος, Αρχίλοχος, Τυρταίος κ.ά.)
- Διάφορα είδη εγγράφων
  - δημόσια: πρωτοκαθεδρία νόμων [ΕΙΚ. 1]
  - θρησκευτικές επιγραφές [ΕΙΚ. 2]
  - ιδιωτικά: αναθηματικές επιγραφές [ΕΙΚ. 3, 4] / επιτάφιας επιγραφές [ΕΙΚ. 5] / καθημερινά αντικείμενα [ΕΙΚ. 6] κ.ά.
- Διακρατικές σχέσεις
  - συνθήκες συμμαχίας

[ΕΙΚΟΝΕΣ 1 & 2]

ΕΙΚ. 1
Οι «νόμοι» της Γόρτυνας, 5ου αι. π.Χ. Πρόκειται για ένα μεγάλο κείμενο που περιλαμβάνει 12 στήλες με πάνω από 50 γραμμές η καθεμία, γραμμένες *βουστροφηδόν*, το οποίο ρυθμίζει τη μεταβίβαση αγαθών στην κρητική αυτή πόλη.

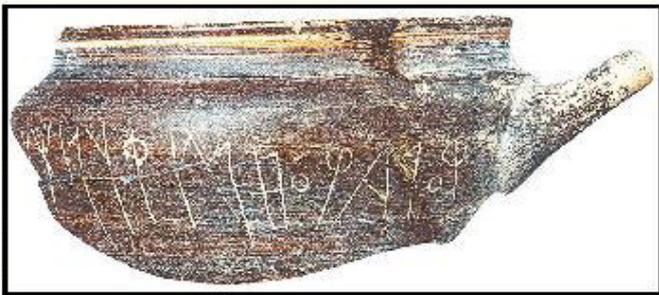

ΕΙΚ. 2
Δίσκος από την Κύμη της Καμπανίας, λίγο μετά το 650 π.Χ. Ο δίσκος περιέχει την άρνηση του μαντείου της Ήρας να χρησιμοδοτήσει για μερικούς που επέμεναν να λάβουν χρησμό. Είναι γραμμένος σπειροειδώς, αριστερόστροφα, σε τοπικό (= ευβοϊκό) αλφάβητο και τοπική (= ευβοϊκή, δηλ. δυτική ιωνική) διάλεκτο.

[ΕΙΚΟΝΕΣ 3, 4, 5 & 6]

ΕΙΚ. 5
Επιτύμβιο μνημείο της Κεραμούς, από την Αθήνα, 625-600 π.Χ. Είναι χαραγμένο με φορά από τα δεξιά προς τα αριστερά (επί τα λαιά).

ΕΙΚ. 6
Ροδιακό αγγείο, στα τέλη του 8ου αι. π.Χ. Φέρει επιγραφή χαραγμένη από δεξιά προς τα αριστερά, σύμφωνα με την οποία ανήκει στον Κόρακο, γιο του...

ΕΙΚ. 3
Ορειχάλκινο ειδώλιο μουσικού με αναθηματική επιγραφή σε απικό αλφάβητο, του 6ου π.Χ. αι. Χρησιμοποιείται η ευχερέστερη προς χάραξη επιφάνεια του γλυπτού, με αποτέλεσμα η επιγραφή να σχηματίζει ένα πέταλο.

ΕΙΚ. 4
Μέρος του κίονα για το ανάθημα του Χαιρημωνίδα, από την Αθήνα, τέλη του 8ου αι. π.Χ. Η επιγραφή είναι χαραγμένη κατακόρυφα (κινηθόν).

Αποικισμός

- διάδοση ελληνικής γλώσσας στη Μεσόγειο και στον Εύξεινο Πόντο
  - Ελληνική και σημιτικές γλώσσες
  - Ελληνική και φρυγική: *τάπης, Κυβέλη, Άττης*
  - Ελληνική και ετρουσκική (δωρικό υπόστρωμα)
Aivas – Artumes – Atalanta – Elina - Vikare
aska mi eleiva(-na) (650-625 π.Χ.)
  - Ελληνική και λατινική

Η ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΑΛΦΑΒΗΤΟΥ

Σχέση ελληνικής και σημιτικής γραφής

Σημιτικών	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	
	𐤙	𐤚	𐤛	𐤜	𐤝	𐤞	𐤟	𐤠	𐤡	𐤢	𐤣	
	𐤛	𐤜	𐤝	𐤞	𐤟	𐤠	𐤡	𐤢	𐤣	𐤤	𐤥	
	𐤦	𐤧	𐤨	𐤩	𐤪	𐤫	𐤬	𐤭	𐤮	𐤯	𐤰	
22	21	20	19	18	17	16	15	14	13	12		
𐤱	𐤲	𐤳	𐤴	𐤵	𐤶	𐤷	𐤸	𐤹	𐤺	𐤻		
2	𐤼	𐤽	𐤾	𐤿	𐥀	𐥁	𐥂	𐥃	𐥄	𐥅		
Ελληνικά ἀρχαία	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
	Λ	Χ	Ζ	Θ	Β	Ι	Υ	Ξ	Δ	Γ	Φ	Α
	2	𐤛	𐤜	𐤝	𐤞	𐤟	𐤠	𐤡	𐤢	𐤣	𐤤	𐤥
	23	22	21	20	19	18	17	16	15	14	13	
Υ	Τ	Μ	Ρ	Θ	Ⓜ	Γ	Ο	Ⓟ	Υ	Ψ		
2	2	6	ρ	9		θ	ο		γ	μ		

(συνέχεια)

Ε // Σ

- Μορφή γραμμάτων
- Διάταξη γραμμάτων

Ε < Σ

- Φιλολογικές μαρτυρίες (*φοινηκήια γράμματα*, Ηρόδοτος)
- Επιγραφικές μαρτυρίες: σημιτικά αλφάβητα σε σφηνοειδή (Ουγκαρίτ, 14^{ος} αι.) [ΕΙΚ. 7] - φοινικικά αλφάβητα στη Μεσόγειο (9^{ος} αι.) [ΕΙΚ. 8]
- Ονομασίες γραμμάτων

→ Τόπος εισαγωγής: Εύβοια, Αττική, Φρυγία, Κρήτη, Αλ Μίνα

Τόπος και χρόνος εισαγωγής

Δεν μπορούν να προσδιοριστούν επακριβώς.

→ Πιθανότεροι τόποι εισαγωγής:

Εύβοια

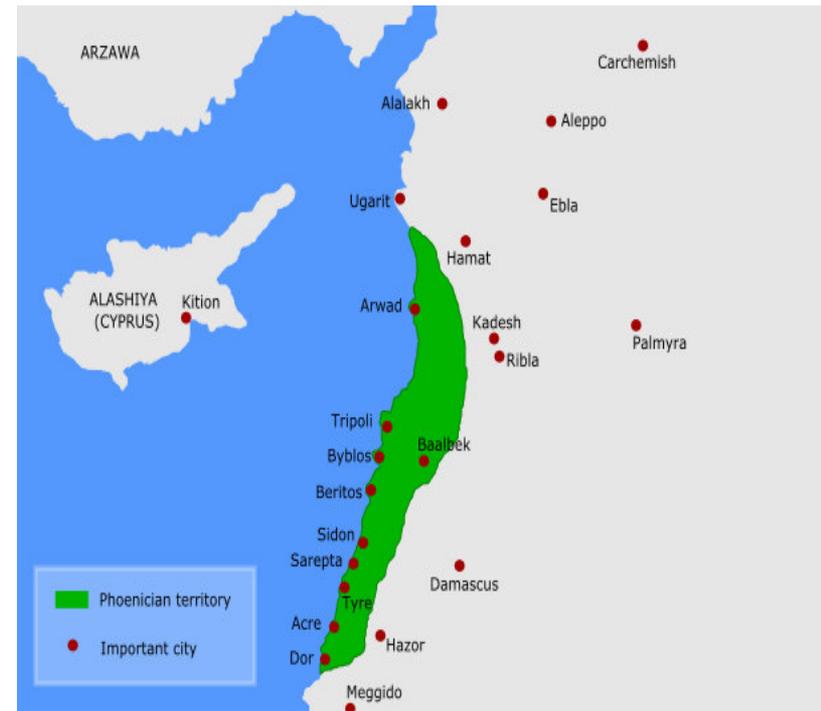
Αττική

Κρήτη

αλλά και

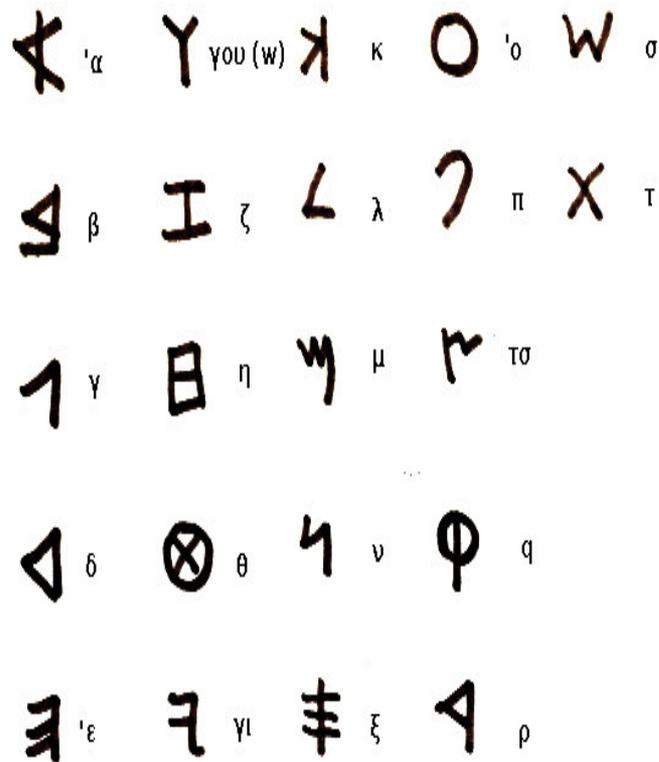
Φρυγία

Αλ Μίνα...

Προσαρμογή του αλφαβήτου

- Το φοινικικό αλφάβητο ήταν ένα συμφωνογραφικό αλφάβητο με 22 γράμματα.
- Στις σημιτικές γλώσσες η δήλωση των συμφώνων αρκεί για την κατανόηση του γραπτού μηνύματος.
- Η **δήλωση των φωνηέντων**, ήταν *απαραίτητη για την προσαρμογή του σημιτικού αλφαβήτου στην ελληνική* και πρέπει να έγινε γύρω στον 10ο π.Χ. αι.

(συνέχεια)

- Για να δηλώσουν τα φωνήεντα οι Έλληνες, χρησιμοποίησαν σύμφωνα του σημιτικού αλφαβήτου που δεν υπήρχαν στην Ελληνική.
- Έτσι, το σύμφωνο *alef*, που δήλωνε απλά το άνοιγμα του στόματος, χρησιμοποιήθηκε (<a>) για να αποτυπώσει το φωνήεν [a] με το όνομα *άλφα*.
- Το σύμφωνο *γιώδμ* για το φωνήεν [i].
- Το σύμφωνο *ayn* χρησίμευσε για το [o], μακρό και βραχύ, χωρίς αρχικά να υπάρχει διάκριση μεταξύ τους. Έπειτα ξεχώρισαν το (ο) μακρό υπογραμμίζοντάς το, δημιουργώντας έτσι το <ω>.

Αυτό το πρώτο αλφάβητο δεν περιελάμβανε και δεν θα συμπεριλάβει μέχρι τον 9ο μ.Χ. αι. παρά μόνο μια σειρά από γράμματα, τα κεφαλαία... →

ΜΕΓΑΛΟΓΡΑΜΜΑΤΗ ΓΡΑΦΗ

Σημασία αλφαβήτου

- Η ανακάλυψη του αλφαβήτου είναι σπουδαία όχι μόνο για την ιστορία της ελληνικής γλώσσας, αλλά και για την ιστορία του πολιτισμού γενικά.
  - Τα αλφάβητα που χρησιμοποιούμε και χρησιμοποιήσαμε για να καταγράψουμε τις ευρωπαϊκές γλώσσες, ιδιαίτερα το **Λατινικό** και το **κυριλλικό**, αποτελούν προσαρμογές του ελληνικού αλφάβητου.
- Από την αρχή της χρήσης του ως συστήματος γραφής για την αποτύπωση της ελληνικής γλώσσας, δεν εμφανίζεται με ενιαία μορφή: κάθε περιοχή έχει το δικό της αλφάβητο (**επιχώρια** αλφάβητα).

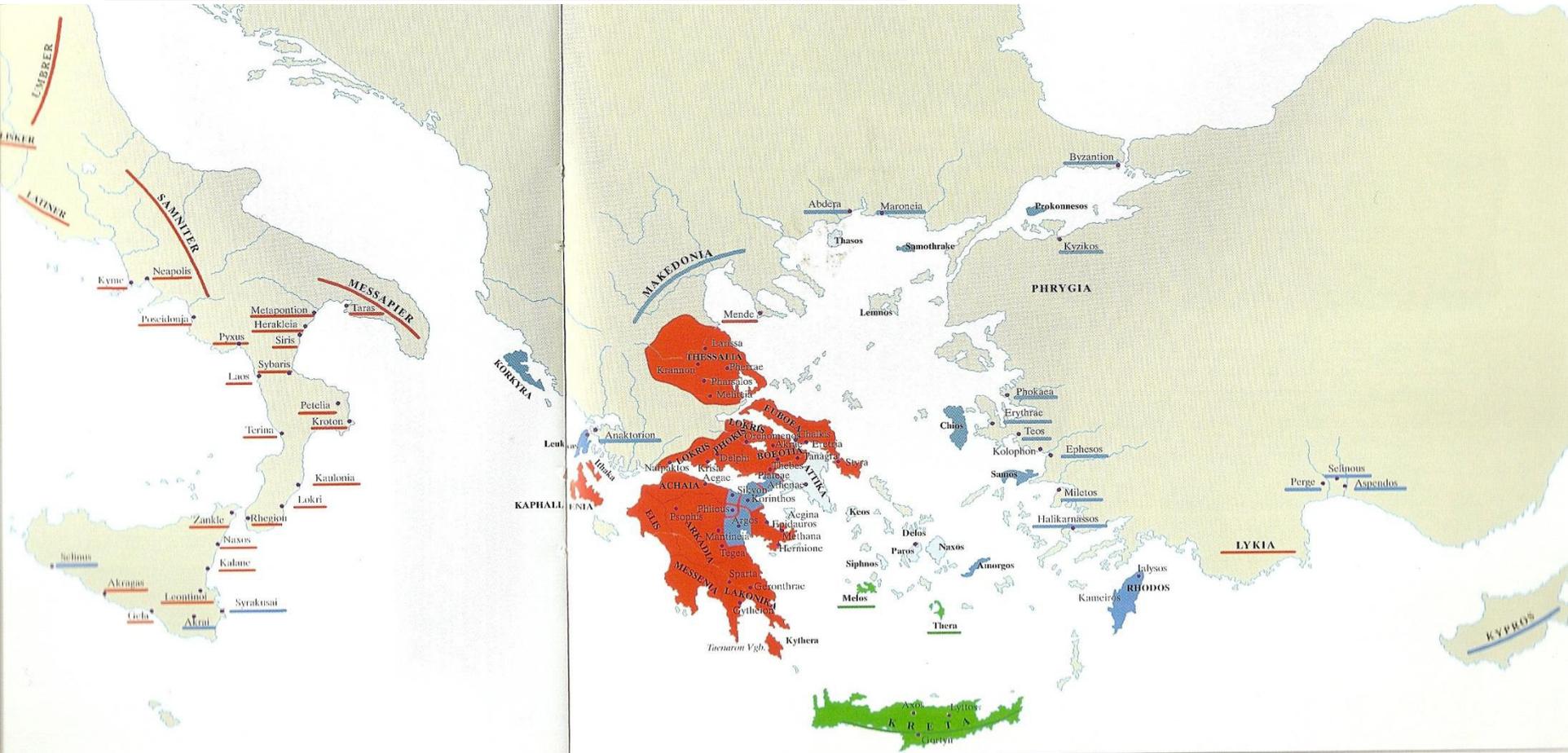
«Πράσινα», «κόκκινα» και «μπλε» αλφάβητα

- Η βασική κατηγοριοποίηση των αρχαϊκών επιχώριων αλφαβήτων γίνεται με κριτήριο το πώς γράφονταν τα άηχα δασέα /p^h, t^h, k^h/ καθώς και τα συμπλέγματα /ps, ks/, δηλαδή οι φθόγγοι που στη σημερινή ορθογραφία συναντώνται σαν <Φ, Θ, Χ> και <Ψ, Ξ> αντίστοιχα.
- Κατά παράδοση, οι τέσσερις τύποι αλφαβήτων αναφέρονται ως "πράσινα", "κόκκινα", «ανοιχτά μπλε» και "σκούρα μπλε" αλφάβητα, ορολογία που προέρχεται από το χάρτη που συμπεριέλαβε ο Adolf Kirchhoff στο βιβλίο του, το 1867, όπου εισήγαγε τη διαίρεση αυτή.

ΧΑΡΤΗΣ Kirrhoff:

πράσινα, κόκκινα, μπλε αλφάβητα

«Πράσινα»

- Κατά τον Kirchhoff, τα «**πράσινα**» (ή νότια) αλφάβητα) είναι αυτά που συναντώνται στη Κρήτη και σε μερικά νησιά του νότιου Αιγαίου, όπως η Θήρα, η Μήλος και η Ανάφη.
- Είναι τα πιο συντηρητικά αλφάβητα, εφόσον δεν έχουν κανένα επιπλέον γράμμα πέρα από αυτά της φοινικικής για να δηλώνουν τα υπό συζήτηση σύμφωνα.

«Κόκκινα»

- Τα λεγόμενα «κόκκινα» (ή δυτικά) αλφάβητα χρησιμοποιήθηκαν στη Δ. Πελ/σο, στην Εύβοια, στη Στερεά Ελλάδα και στη Θεσσαλία.
- Έχουν ιδιαίτερη ιστορική σημασία γιατί Έλληνες από την Αχαΐα και την Εύβοια τα μετέφεραν στις αποικίες τους στην Ιταλία, όπου στη συνέχεια υιοθετήθηκαν ως βάση για τα αλφάβητα των τοπικών ιταλικών γλωσσών και ιδιαίτερα και για το λατινικό αλφάβητο.
- Τα «κόκκινα» αλφάβητα έχουν κάποιες ομοιότητες με το λατινικό. Περιέχουν τα καινούρια γράμματα <Χ, Φ, Ψ>. Όμως
  - το <Χ> δεν δηλώνει το /k^h/, όπως στο κλασικό αλφάβητο, αλλά το /ks/, ακριβώς όπως το λατινικό **x** που προέρχεται από αυτό
  - το <Ψ> δεν δηλώνει το /ps/, αλλά το /k^h/.Το αλφάβητο της Εύβοιας επιπλέον γράφει το <Γ> σαν το λατινικό <C>, το <Λ> σαν το λατ. <L> και το <Ρ> σαν το λατ. <R>.

«Μπλε»

- Τα λεγόμενα «μπλε» (ή ανατολικά) αλφάβητα χρησιμοποιήθηκαν στην Αττική, στα περισσότερα νησιά του Αιγαίου, και στην Ιωνία.
- Περιέχουν τα <Φ, Χ> με την ίδια αξία που έχουν και στο κλασικό αλφάβητο, δηλαδή τα /p^h, k^h/.
- Η διαφορά μεταξύ του «ανοιχτού» και του «σκούρου» τύπου έγκειται στη γραφή των συμπλεγμάτων /ps, ks/. Στο «σκούρο μπλε» αλφάβητο χρησιμοποιούνται τα γράμματα <Ψ, Ξ>, ενώ στο «ανοιχτό μπλε» αλφάβητο απουσιάζουν, και γράφονται ως <ΠΣ, ΚΣ>.

